

Вольга Гарыцкая

КУДОЙ, ТУДОЙ, СЮДОЙ І ІХ ВАРЫЯНТЫ

Ў АСПЕКЦЕ БЕЛАРУСКА-РУСКІХ МОЎНЫХ КАНТАКТАЎ*

У адным з нарысаў Ф. М. Янкоўскі адзначаў: “І раптам наткнуўся на такое: *туды* і *тудою* (*тудою*) – аб’ект спрэчкі, шуканне дыялектызма. Што? Ці не падганяне пад іншамоўныя слоўнікі?” [6, с. 250]. Прыслоўі *кудой*, *тудою*, *сюдой* і іх варыянты фіксуюцца не ва ўсіх слоўніках беларускай мовы, а ў акадэмічных лексікаграфічных выданнях маюць пазнаку *абласное*, гл., напрыклад, 5-томны “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” ці 3-томны “Беларуска-рускі слоўнік” (2003 і 2012). Ф. М. Янкоўскі падае прыклады з запісаў, зробленых у розных частках Беларусі, а таксама з мастацкіх тэкстаў і прыходзіць да высновы: “З правам (і без аглядак: “А што ў іншых мовах?”) ужываецца *туды* і *тудою* ў літаратурнай мове” [6, с. 252].

На азначэнне *тудою* / *тудою*** і г. д. як дыялектных у савецкіх і постсавецкіх слоўніках беларускай мовы сапроуды магла паўплываць рускамоўная кадыфікацыйная практыка. Ва ўмовах білінгвізму нарматыўныя ацэнкі семантычна і фармальна блізкіх фактаў у розных мовах могуць змешвацца: тое, што ўспрымаецца як непрэстыжнае ў адной мове, можа атрымліваць такі ж цэтлік у іншай. І матэрыялы, якія папулярызуюць словы кшталту *тудою*, *тудою* і г. д. у беларускім маўленні [3; 6 і інш.], маюць сваёй мэтай паказаць, што на беларускую мову не трэба глядзець праз прызму рускай.

Моўны ўплыў мае і іншы напрамак. У розных крыніцах, у тым ліку ў лінгвістычных працах [2], адзначаецца, што ўжыванне *кудой*, *тудою* і *сюдой* у рускім маўленні жыхароў Беларусі – вынік беларуска-рускіх моўных кантактаў. Каб праверыць гэты тэзіс, мы звярнуліся да Генеральнага інтэрнэт-корпусу рускай мовы (ГКРМ, webcorpora.ru). Выкарыстоўваўся падкорпус блогаў “Жывы Журнал” аб’ёмам 8720 млн слоў, дзе ёсць рэгіянальная разметка. Блогі адлюстроўваюць размоўнае маўленне

---

* Даследаванне выканана пры падтрымцы БРФФД (праект Г18М-062).

** У беларускіх лексікаграфічных крыніцах варыянты прыслоўяў пазначаюцца непаслядоўна. У асноўным сустракаюцца варыянты на *-ой*, *-ою*, *-эй*, *-ёю*, але ўсе яны рэдка прысутнічаюць у адным выданні. У дыялектных слоўніках можна знайсці і іншыя варыянты, напрыклад, *тудэма* ў слоўніку Брэстчыны (1989). Па дадзеных Беларускага N-корпусу (bnkorus.info) найбольш частотнымі з’яўляюцца варыянты на *-ою* і *-ой* (прыкладна аднолькавая колькасць кантэкстаў), а прыслоўі на *-ёю* і *-эй* ужываюцца вельмі рэдка і пераважна ў метамоўных выказваннях.

носьбітаў літаратурнай мовы (у першую чаргу гэта датычыцца лексікі) [1] і з'яўляюцца добрай крыніцай для вывучэння актыўных моўных працэсаў.

Краіна	кудой	тудой	сюдой	куда	туда	сюда
Беларусь	14	33	27	35069	30203	13315
Расія	186	461	225	968614	856498	358885
Украіна	67	139	77	118444	102297	46780
іншыя постсавецкія краіны	13	29	17	32804	29178	13099
астатняе	81	177	96	172849	170858	70560
усяго	362	839	442	1327780	1189034	502639

Згодна з табліцай, словы *кудой*, *тудой*, *сюдой* з'яўляюцца нізкачастотнымі ў параўнанні з іх літаратурнымі адпаведнікамі. Акрамя таго, відаць, што ненарматыўныя варыянты ужываюцца ў розных краінах, а большасць кантэкстаў прадстаўлена ў расійскіх блогах. Трэба лшчэ ўзгадаць, што прыслоўі *тудою* 'той стороны, тем путем, дорогой' і *сюдою* 'этой стороны, дорогой, сим путем' ёсць у слоўніку У. І. Даля (апошняе пазначана як *паўднёвае* і *заходняе*). Варыянты *кудой* і *сюдой* фіксуюцца і ў "народным" электронным "Вікіслоўніку" рускай мовы з паметамі *прастамоўнае*, *дыялектнае* (ru.wiktionary.org/wiki/кудой).

Безумоўна, для супастаўлення частотнасці моўных адзінак па рэгіёнах трэба ведаць аб'ём тэкстаў з розных краін, бо відавочна, што аўтараў з Расіі будзе значна больш, чым з Беларусі. Аднак у ГПКРМ лакалізацыя тэкстаў вызначаецца аўтаматычна па дадзеных, якія прадстаўляюць карыстальнікі, і зараз няма магчымасці дакладна вызначыць аб'ём нацыянальных сегментаў (у раздзеле "Статыстыка карпусоў" інфармацыя часам дубліруецца).

Каб атрымаць дадатковыя звесткі пра дыстрыбуцыю прыслоўяў у нацыянальных разнавіднасцях рускай мовы, мы супаставілі рэгіянальныя профілі варыянтаў. Наступная табліца паказвае, што адносная вага кантэкстаў з Расіі ў выбарцы будзе меншай для ненарматыўных варыянтаў у параўнанні з нарматыўнымі. Гэта сведчыць аб тым, што спецыфіка нацыянальных і рэгіянальных разнавіднасцей мовы мае перадусім не якасны, а колькасны характар і праяўляецца ў рознай частотнасці моўных адзінак (разрыў у частотнасці можа быць большым і меншым для розных лінгвістычных фактаў – у дадзеным выпадку розніца невялікая).

Краіна	Ненарматыўныя варыянты		Нарматыўныя варыянты	
	Колькасць	Працэнт	Колькасць	Працэнт
Беларусь	74	4,51%	78587	2,60%
Расія	872	53,11%	2183997	72,33%
Украіна	283	17,24%	267521	8,86%

іншыя постсавецкія краіны	59	3,59%	75081	2,49%
астатняе	354	21,56%	414267	13,72%
усяго	1642	100,00%	3019453	100,00%

Даследаванне паказала, што сярод выказванняў з *кудой*, *тудой* і *сюдой* шмат метамоўных (21 з 74, 28,38% кантэкстаў з беларускай лакалізацыяй), дзе адлюстроўваюцца сацыяльна-тэрытарыяльныя абмежаванні на функцыянаванне варыянтаў і стаўленне да іх носьбітаў: (1) *До скрежета в зубах бесят: 1. “ихние” 2. “тудой”, “сюдой” 3. и выражение-паразит “на самом деле”* (ГПКРМ, ЖЖ: imagine_now***); (2) *Независимость Белоруссии (Беларуси) заметнее всего в русском языке. В моем окружении никто не говорит по-белорусски. Но русский, тем не менее, отличается от “нормативного”. Про “тудой” и “сюдой” говорить не будем: по моим наблюдениям это, все же, по большей части воспринимается как “неграмотность”* (ГПКРМ, ЖЖ: eshapiro); (3) *Пару недель назад одна знакомая, выросшая в Харькове и говорящая только на русском языке, отметила – “Как-то у вас странно говорят – у вас говорят не тем путем”, а “тудой”, ну и еще всякие прочие мелочи встречаются”. Я задумался и согласился, что русские так не говорят, а мне не только слово “тудой” не режет уха, но я, как и многие мои знакомые, его использую не задумываясь* (ГПКРМ, ЖЖ: az_from_belarus).

У нашай выбарцы таксама ёсць выказванні, дзе прысутнічаюць экспліцытныя паказчыкі таго, што суб’ект свядома выбірае нелітаратурны варыянт (4), і кантэксты з моўнай гульнёй, іранічнай цытацыяй і г. д., дзе такіх маркераў няма: (4) *ну рубашонка в горошек ишию тудОЙ-сюдОЙ, но остальное....))))* (ГПКРМ, ЖЖ: finniken, каментары).

Калі разважаюць пра прычыны ўжывання прыслоўяў *кудой*, *сюдой* і *тудой* у рускім маўленні, то звычайна пішуць пра іх семантыку: “Надта ж яны жывучыя гэтыя словы – бо нават пасля поўнага знікнення беларускай мовы ў людзей тыя яшчэ некалькі пакаленняў могуць жыць у мове іх расейскамоўных нашчадкаў. Чаму ж яно так адбываецца? Відаць таму, што словы гэтыя перадаюць сэнс, якога няма як перадаць расейскаю моваю” [3], гл. таксама [2, с. 234–235]. Прывядзём два прыклады з нашай картатэкі: (5) *Раньше все было просто: иди тудой или сюдой, потом свернешь туда. “Иди туда или сюда, потом сверни туда” – очень скучно и не понятно* (ГПКРМ, ЖЖ: dabrahost); (6) *<...> Хотя по сути это всё указа-*

*** Падаецца толькі імя аўтара блога, дзе мы знайшлі кантэксты; пры жаданні ўсе прыклады, нават тыя, што былі выдаленыя на платформе LiveJournal, можна знайсці ў ГПКРМ. У кантэкстах у асноўным захоўваецца арфаграфія і пунктуацыя аўтараў, у некаторых выпадках для аблягчэння ўспрыняцця мы выправілі відавочныя памылкі друку.

тельные знаки, на которые помотришь и понятно: до Минска столько, а до Москвы – туда, объезжать **сюдой** (ГПКРМ, ЖЖ: vicnaum).

Аднак ГПКРМ паказвае, што ў “натуральных” (не метамоўных) кантэкстах прыслоўі часта**** выкарыстоўвацца не ў транзітыўным [2] значэнні: (8) *Ить, стал членом Спортинг-клуба :) стрелять буду вряд ли, а вот ресторанчик там неплохой, особенно летняя веранда... кто-нить хочет инвайт **тудой**?* (ГПКРМ, ЖЖ: uxmuander); (9) *Оооо, Светк, это крутотень! Хочу такое себе! Где взять? **Кудой** присобачить? Чем озолотить?* (ГПКРМ, ЖЖ: liberatedg, каментары); (10) *А кто не спел присоединиться к Чудо-Акции, но имеет такое желание, **БЫСТРО КЛАЦАЙ СЮДОЙ!*** (ГПКРМ, ЖЖ: androosha).

Падобныя прыклады можна знайсці і ў беларускай мове, а ў некаторых лексікаграфічных выданнях, напрыклад, у 5-томным тлумачальным слоўніку ці ў 3-томным беларуска-рускім слоўніку (2003), дырэктыўнае значэнне прыслоўяў *сюдою, сюдой, сюдэй і сюдэю* (‘у гэтым напрамку, у гэты бок’) з’яўляецца адзіным, гл. таксама [2].

Такім чынам, прыслоўі *кудой, сюдой, тудой* і іх варыянты ў рускай і беларускай мовах дэманструюць уплыў розных фактараў на функцыянаванне лінгвістычных адзінак. З аднаго боку, няўстойлівасць, у тым ліку семантычная, у гэтай зоне рускай і беларускай моўных сістэм з’яўляецца вынікам унутрымоўных працэсаў. Так, А. А. Патабня адзначаў, што ў рускай мове была і потым знікла іпацыды дырэктыўных і транзітыўных значэнняў у прыслоўях: *куды, сюды, туды* абазначалі шлях руху, а *куда, сюда і туда* – напрамак [5, с. 438]. Украінскія прыслоўі *кудою, сюдою і тудою*, а таксама іх адпаведнікі ў іншых славянскіх мовах, на думку даследчыка, з’яўляюцца прыкладамі “аднаўлення” былога проціпастаўлення [там жа] (у сім гакіх моў, відавочна, можна дадаць і беларускую), гл. таксама [2, с. 230–235; 4, с. 134].

З другога боку, та жыццё слоў у маўленні ўплывае кадыфікацыйная дзейнасць лінгвістаў і яе вынік – ацэнка лінгвістычных фактаў як правільных (прэстыжных) і няправільных (непрэстыжных). Пра ненарматыўныя адзінкі часта кажуць, што іх “няма ў мове”***** (для наіўнага носьбіта мо-

---

**** Мы не прыводзім дакладныя колькасныя дадзеныя, бо ёсць кантэксты, дзе адбываецца нейтралізацыя семантычных адрозненняў паміж варыянтамі на *-ой* і на *-а*: (7) *но вообще после того как я умудрился там в лесу врезаться в какойто сук на скорости <...> я **тудой** не ездил. ездил в друую сторону <...>* (ГПКРМ, ЖЖ: nero_pomad, каментары).

***** (11) *<...> Вся территория возле дворца была оцеплена сотрудниками СБП. Один из них подошел и вежливо попросил меня:*

– *Вы не могли прийти тудой в обход?*

Мой ответ.

– *Нету в русском языке слова “тудой”.*

ва – гэта перш за ўсё яе літаратурная разнавіднасць), і словы, якія маглі б быць запатрабаванымі ў камунікацыі, выкрэсліваюцца з яе.

Асаблівасці функцыянавання транзітыўных прыслоўяў на Беларусі – вынік беларуска-рускіх моўных кантактаў. Тыя ўнутраныя працэсы, што з’яўляюцца жывымі ў адной мове, могуць паскараць развіццё аналагічных феноменаў у іншай мове (аднак корпусныя дадзеныя паказваюць, што ўплыў беларускай мовы на рускую ў сферы дэйктычных прасторавых прыслоўяў не з’яўляецца моцным, прынамсі ў блогах). І наадварот, сацыяльныя фактары (нармалізатарская дзейнасць, накіраваная на адну мову), могуць пашыраць сферу дзеяння і на іншую мову.

Літаратура

1. Беликов, В. И. Статистические различия в региональном лексическом узусе / В. И. Беликов // Вопросы культуры речи. – Вып. X. – М.: АСТПресс, 2010. – С. 287–295.
2. Коношкевич, М. И. Экспликация транзитивной семантики в славянских языках / М. И. Коношкевич // Славянская историко-культурная и языковая ситуация. – Славянск-на-Кубани : Издательский центр филиала КубГУ в г. Славянске-на-Кубани, 2012. – С. 230–238.
3. Маліноўскі, Л. Мова наша. Кудзю, сюдою, тудой / Л. Маліноўскі // Наша ніва [Электронны рэсурс]. – 2015. – 15 студз. – Рэжым доступу: <https://nl.by/?c=ar&i=142211>. – Дата доступу: 12.07.2018.
4. Мразек, Р. Синтаксис русского творительного (структурно-сравнительное исследование) / Р. Мразек. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1964. – 285 s.
5. Потебня, А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. Т. I–II. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.
6. Янкоўскі, Ф. М. Туды і тудую, сюды і сюдою / Ф. М. Янкоўскі // Само слова гаворыць : Філалагічныя эцюды, абразкі, артыкулы / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1986. – С. 249–253.

Ольга Головачева

АНТОНИМИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ КАК РЕПРЕЗЕНТАНТЫ КАТЕГОРИИ ‘СВОЙ – ЧУЖОЙ’ В ТВОРЧЕСТВЕ Н. С. ЛЕСКОВА

Категория ‘Свой – Чужой’ выступает одной из значимых для любого этноса. Она находит свое выражение как в жизни, так и в литературе. Ю. С. Степанов, репрезентируя категорию ‘Свой – Чужой’, отмечает противопоставление, которое “в разных видах пронизывает всю культуру и является одним из главных концептов всякого коллективного, массового, народного, национального мироощущения... Принцип “Свой” – “Чужие” разделяет семьи – нас и наших соседей, роды и кланы... религиозные секты, сексуальные меньшинства и т. д. И уже вполне концептуально и концептуализированно он отличает “свой народ” от “не своего”, “другого”, “чужого” [6, с. 126]. Ученый считает, что определяющим динамическим признаком этноса выступает совпадение стереотипа поведения. Подтвер-

---

У сотрудника СБП изменилось лицо, но ничего не сказал, наверное даже не понял.))
(ГКРМ, ЖЖ: dantealigeri).